

- история глазами молодых. Сб. науч. трудов аспирантов и студентов. – Саратов, 2006. – Вып. 4. – С. 41 – 45.
11. Масанов И.Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей: В 4 т. – Т. 1. – М., 1956. – 440 с.
  12. Масанов И.Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей: В 4 т. – Т. 3. – М., 1958. – 416 с.
  13. Московский листок. – 1903. – 31 мая.
  14. Никифоров К.В. Парламентаризм в Сербии в XX веке // Славяноведение. – 2004. – № 3. – С. 8 – 20.
  15. Погодин О.А. История Сербии. – СПб., 1909. – 164 с.
  16. Подробности кровавого переворота в Сербии // Киевская газета. – 1903. – 2 июня.
  17. Тэзи А. Сербские события // Киевская газета. – 1903. – 5 июня.
  18. Тэзи А. Сербский переворот // Киевская газета. – 1903. – 2 июня.
  19. Тэзи А. События в Сербии // Киевская газета. – 1903. – 3 июня.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Чернік Світлана Дмитрівна – асистент кафедри правознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, аспірантка Інституту української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України.

Наукові інтереси: політична історія Сербії 1878 – 1918 рр. на сторінках українських періодичних видань.

ВЗАЄМОСТОСУНКИ УКРАЇНСЬКИХ ПРОФСПІЛОК З БІЛЬШОВИКАМИ 1917 РОКУ

Олег СИНЕНКО (Кіровоград)

У статті розглядається ставлення українських профспілок до жовтневого перевороту та кількісний склад більшовиків у профспілкових організаціях.

In the article considering attitude of Ukraine's trade-union of October coup d'etat and quantitative strength of bolsheviks in labor-union.

В історичній радянській літературі питання ставлення українських профспілок до більшовизму, як й інші проблеми профспілок, розкрито досить не об'єктивно. Здобутки радянської історіографії жорстко регламентувалися з гори командно-адміністративною системою, був обмежений доступ до великої кількості архівних матеріалів, а звідси й неправдиве висвітлення фактів історії профспілкового руху в Україні 1917 – 1920-х років. У сучасній українській історіографії за ґрунтовністю джерельної бази та новизною постановки проблеми виділяються монографії Б. Андрусишина [1], О.Реєнта [9]. Автор першої монографії започаткував вивчення історії становлення в Україні системи соціального партнерства між підприємцями та робітниками, а автор другої – процес одержавлення професійних спілок.

Автор статті ставить за мету простежити ставлення українських профспілок до більшовицького перевороту, вивчити кількісний склад прихильників більшовизму в профспілкових організаціях та в Україні загалом і проаналізувати причини їхнього збільшення.

Першу перемогу більшовиків у боротьбі за професійні організації було отримано в Києві. До складу київського Центрального Бюро профспілок, обраного в квітні 1917 року увійшли три меншовики й чотири більшовики. Головою ЦБ, незважаючи на більшість у секретаріаті більшовиків, обрали меншовика.

Після жовтневого перевороту в Петрограді та приходу до влади найбільш радикальної політичної сили – більшовиків – ситуація у профспілковому русі корінним чином почала змінюватися. Утвердження держави диктатури пролетаріату залучено до цього процесу професійні організації, фабрично-заводські комітети, які під час збройної боротьби входили до складу ревкомів і червоногвардійських загонів.

Водночас треба підкреслити, що в українських губерніях та переважній частині промислових центрів більшість у профспілках і радах зберігали за собою меншовики й есери, а серед селянства – українські та російські есери. Вони вимагали створення однорідного соціалістичного уряду, підтримували Центральну раду в її намірі зберегти й закріпити українську владу, виступаючи реально альтернативою більшовицькій диктатурі.

Так учинила, зокрема, Полтавська рада робітничих, солдатських та селянських депутатів, де об'єдналися українські соціал-демократи й есери із своїми російськими однопартійцями. 28 жовтня вона одностайно підтримала УЦР [7, 134].

Водночас виконками рад Донецько-Криворізького басейну, більшість у якому мали есери й меншовики, 9 грудня скликали в Харкові екстрений обласний з'їзд рад, який підтримав більшовиків. Очевидно, не випадково більшовицькі делегати з'їзду рад робітничих, солдатських та селянських депутатів України, що розпочав свою роботу 4 грудня в Києві, на якому більшість з 2,5 тис. делегатів підтримали УЦР, переїхали до Харкова, де об'єдналися з делегатами III з'їзду рад Донецько-Криворізького басейну й 11 – 12 грудня провели власний з'їзд рад, який вважали „всеукраїнським” і „легітимним”, незважаючи на той факт, що 200 його делегатів репрезентували тільки 89 і 300 рад, котрі діяли в Україні. Мало хто сумнівався у тому, що радянська влада трималася на військовій силі північного сусіда. Наказ № 14 Муравйова про це прямо свідчив: „Цю владу ми несемо з далекої півночі на вістрях своїх багнетів, де її встановлюємо, всемірно підтримуємо її силою цих багнетів” [7, 134].

Тому проголошення радянської влади й утворення її уряду дало можливість російським більшовикам діяти від імені своїх українських однопартійців, прикриваючись їхнім іменем. Голова Генерального Секретаріату В.Винниченко з цього приводу писав, що створення радянського уряду прикривало агресію Москви й сприяло перемозі більшовизму в Україні. Розуміючи небезпеку „червоного Донбасу”, С.Петлюра на засіданні Генерального Секретаріату віддав наказ „взяти Харків – плацдарм більшовизму на Україні”. Але події розвивалися блискавично. Прикриваючись радянською владою, РСФРР розпочала військову інтервенцію в Україну, що призвело до першої російсько-української війни.

Радикалізація настроїв широких народних мас восени 1917 р. сприяла встановленню більшовицької диктатури наприкінці 1917 – на початку 1918 рр. На захоплених червоногвардійцями територіях України проходила насильницька більшовизація професійних спілок, яка відбувалася через повсюдний розпуск опозиційних та створення пробільшовицьких професійних об'єднань. Проте в перший період свого існування більшовикам не вдалося досягти монопольного представництва в профспілкових організаціях. Навіть у пролетарському Донбасі, де більшовики традиційно мали підтримку, до складу обраного бюро професійних спілок уходили представники різних соціалістичних партій, зокрема, 3 комуністи, 3 лівих есери й 3 російські соціал-демократи. Таким чином, є очевидним, що більшовики навіть у союзі з лівими есерами не мали більшості в усій масі робітництва та селянства. У зв'язку з цим на прихід їх до влади демократично в Україні, як і в Росії загалом, не могло бути й мови. Тому в них залишався єдиний шлях встановлення влади – беззастережне насильство над трудящими. Водночас ліві соціалістичні партії допускали багато тактичних помилок, у тому числі й у національному питанні, що вело до відчуження, радикалізації професійних об'єднань, інших робітничих організацій, хотіли вони того чи ні, об'єктивно сприяло зростанню антиробітничих та антипрофспілкових тенденцій у середовищі тих сил, які боролися з більшовицькою владою.

Протягом тривалого часу не лише в радянській, але й зарубіжній історіографії утверджувалася думка, що наприкінці 1917 – на початку 1918 рр. Центральну раду підтримувала „дуже невелика кількість національно свідомих робітників”. Однак новітні історичні дослідження свідчать про інше. Зокрема, наприкінці грудня 1917 р. УЦР мала переважну підтримку на виборах до Установчих зборів. Із 7,6 млн. голосів виборців українські партії отримали 3,9 млн, а більшовики лише – 754 тис. Це свідчило про те, що більшовики мали в Україні невеликий вплив. Тільки 10 % усіх, хто брав участь у виборах, віддали свої голоси більшовикам, тоді як 75 % – українським соціал-демократам і соціалістам-революціонерам [8, 61].

Слабкий вплив більшовиків у профспілках пояснюється їхньою незначною кількістю порівняно з меншовиками, а також відсутністю програми профспілкового будівництва в керівництва ЦК РСДРП(б) після Лютневої революції 1917 року. На початку того року в Україні налічувалося лише 2 тис. більшовиків. До травня їхня активність збільшилась у п'ять разів, а на кінець липня досягла 33 тис. [3, 18 – 20]. Проте в окремих місцевостях, як наприклад, на Волині й Поділлі більшовицькі організації почали створюватися тільки влітку 1917 року. Тут вони приділяли мало уваги профруху, „а наявний кадр більшовиків узявся виключно до партійного будівництва та політичної агітації”, хоча влітку партія більшовиків ще кількісно поступалася РСДРП(м) [6, 126].

Ставлення до жовтневого перевороту серед професійних організацій було неоднозначним. Ряд профоб'єднань не лише засудили невиправдані „соціалістичні експерименти”, але й зробили реальні кроки протидії лівому екстремізму. Цілком очевидно, що профспілковий рух через різне ставлення його складових частин до жовтневого перевороту виявився розколений. Резолюції проти радянської влади прийняли Катеринославська, Одеська, Харківська та інші профради. Зокрема, у резолюції Одеської ради профспілок, опублікованій у січні 1918 р., захоплення влади більшовиками розцінювалося як руйнівна хвиля, що знищувала „завоювання великої Російської революції”, руйнувала країну. Рада вважала ідею перебудови країни на принципах диктатури пролетаріату й негайної перебудови народного господарства на соціалістичних засадах згубною для робітничого класу. Вона стояла на позиціях, що соціальною основою Російської революції є знищення залишків феодалізму, встановлення демократичного ладу в рамках програми-мінімум РСДРП. „Вся повнота влади у країні, – підкреслювалася в резолюції, – повинна бути передана до рук всенародних Установчих зборів” [7, 136].

Окремі професійні організації виступали ініціаторами досягнення, компромісу між позиціями різних політичних партій. Зокрема, ЦК спілки цукровиків у Києві помістив у листопаді 1917 р. в газеті статтю „К моменту”, у якій пропонував передати „всю владу однорідному соціалістичному міністерству від більшовиків до народних соціалістів, які спираються на ради робітничих, солдатських та селянських депутатів й організовану демократію” [5].

Ідею однорідного соціалістичного уряду як альтернативу загострення класової боротьби, поглибленню громадянської війни підтримали багато інших пролетарських організацій. Спроба профспілок досягти політичного компромісу не знайшла розуміння в більшовиків, які активізували роботу з реалізації своїх програмних положень, передусім, про робітничий контроль, що забезпечувало їхній вплив на окремі групи робітників.

Загалом роль професійних організацій під час жовтневих подій та їхня позиція щодо захоплення влади більшовиками була дуже строкатою. Значна частина профспілок зайняла вичікувальну позицію, намагаючись розібратися в ході подій у країні.

„Взагалі, за винятком Києва й Полтави, – писали М. Геккер і Д. Шлосберг, – по всіх містах України на момент жовтневого перевороту ради профспілок були (відверто чи приховано) проти Жовтня” [4, 17].

5 грудня 1917 року на з’їзді робітничих, селянських і солдатських депутатів України В. Винниченко виступив з критикою насильницького захоплення влади більшовиками в Росії та поспішних дій щодо впровадження соціалізму: „Більшовики, захоплені ідеєю завести соціалізм, хоч Росія ще не дозріла до сього, хоч усі соціалісти добре знають, що соціалізм мусить прийти внаслідок розвитку капіталізму як плід розвитку продуктивних сил. Вони ж хочуть зірвати сей недозрілий плід завчасу, хіба тільки щоб здобути розстройство шлунку. Таке розстройство шлунку, яке завели у себе в Росії”. Представники профспілок підтримали виступ Винниченка, який звернув увагу на заборону більшовиками свободи страйків, свободи слова, кваліфікуючи такі дії, як боротьбу проти здобутків революції [2].

Значну роль у підготовці повстання й організації влади рад відіграли професійні об’єднання лише в деяких пунктах Донбасу та небагатьох інших місцях. Проти загострення класової боротьби, до чого закликали більшовики, виступили спілки торговельно-промислових службовців, учителів, медперсоналу тощо.

У той же час основні кадри індустріального пролетаріату – металісти, гірники, залізничники, хіміки, чинбарі, кравці, будівельники, харчовики, незважаючи на окремі виступи проти жовтневого перевороту, співчували йому, а іноді й самі брали активну участь у революційних подіях.

Тож внаслідок перевороту в Петрограді в листопаді 1917 р. до влади прийшли більшовики. Почався новий етап Української революції, були створені передумови для досягнення довгоочікуваної автономії. Події в Петрограді знайшли підтримку тільки серед пробільшовицькі налаштованої частини трудящих України, однак переважна більшість її народних мас підтримувала політику тих партій, що входили до Центральної Ради. А ці останні виступали за соціальні реформи й національне відродження. Владу рад більшовикам удалося встановити лише в пролетарському Донбасі. У більшості ж районів України події розвивалися за власним, більш цивільним, мирним та демократичним сценарієм. Водночас радикальні дії більшовиків у соціально-економічній сфері позбавили УЦР можливості зволікати з розв’язанням соціально-економічних проблем в Україні.

Під час революції ідея національного визволення ототожнювалася в очах українського робітництва з ідеями політичної та соціальної рівності. Проте нерішучість українського уряду в розв'язанні соціальних проблем, і зокрема відкладання впровадження робітничого контролю над виробництвом, відштовхували робітників України від подальшої участі в національно-визвольній боротьбі. Поглиблення економічної та політичної кризи в другій половині 1917 р. сприяло підвищенню популярності більшовицьких закликів і кількісному зростанню їхньої партії. Більшовики перетворили фабзавкоми на свої форпости під час жовтневих подій, а потім вони були трансформовані в місцеві первинні організації радянських профспілок.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусишин Б.І. У пошуках соціальної рівноваги: Нариси історії українських урядів доби революції та визвольних змагань. 1917 – 1920 рр. – К., 1995. – 191 с.
2. Всеукраїнська акція протесту профспілок // Демократична Україна. – 1996. – 24 лютого.
3. Гамрецький Ю.М. Про чисельний склад більшовиків на Україні в 1917 році // Український історичний журнал. – 1962. – № 5. – С. 18 – 20.
4. Геккер М., Шлосберг Д. Профспілки України за 15 років. – Харків: Український робітник, 1923. – 152 с.
5. Голос труда. – 1917. – 15 листопада.
6. Курас И.Ф. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине. – К., 1973. – 148 с.
7. Майстерко І. Національне питання в СРСР і російська еміграція // Сучасність (Мюнхен). – 1972. – № 9. – 160 с.
8. Нариси історії професійних спілок України. – К.: Федерація профспілок України, 2002. – 730 с.
9. Реєнт О.П. Українська революція і робітництво: соціально-політичні та економічні зміни (1917 – 1920 рр.). – К., 1996. – 265 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Синенко Олег Леонідович – асистент кафедри історії України Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: соціально-економічні проблеми визвольних змагань 1917 – 20 рр.

“ПРОСВІТИ” Й ДЕРЖАВНІ УТВОРЕННЯ 1917 — 1939 РР.

Ірина РОМАНЬКО (Кіровоград)

У статті подається аналіз взаємодії громадської культурно-освітньої організації “Просвіта” й державних утворень у період 1917 – 1939 рр. на українських етнічних землях.

This article deals with the analysis of interrelation of social, cultural-educational organization “Prosvita” and state formations from 1917 to 1939 on Ukrainian ethnic lands.

Проблема державотворчих процесів у їхньому історичному розрізі є важливою для вітчизняної історіографії та актуальною для нинішнього